

Nyilván a Horthy-korszakban is sokan voltak, akik — okkal — nem bíztak a kormányban. A szabadság és annak működési formája a demokrácia is korlátozottan működött. De azért Klebelsberg mégiscsak sínre tett egy impozáns iskolaépítési programot, az ország mégiscsak valamelyest kiheverte a trianoni traumát, a magyar ipar legalább egy része mégiscsak világszínvonalon termelt, és így volt versenyképes.

Az, hogy van-e harmadik út, alig hiszem, hogy ma aktuális kérdés volna nálunk. Jelenlegi állapotunkban az egyetlen lehetőség az, hogy elfogadjuk a kapitalizmus játékszabályait. Nem azért, mert a kapitalizmus az ideális társadalmi-gazdasági rendszer. Hanem egyszerűen azért, mert működik. Recsegve, nyikorogva, időnként vastag füstöt okádva, de azért megy. Marx Károlynak nyilván sok igazsága volt, amikor rámutatott a korabeli tőkés rend kiáltó ellentmondásaira. Csak hogy, amit helyette ajánlott és főként az, amit ebből Lenin és Sztálin kihámozott, példátlan katasztrófa. Nincs más választásunk, mint elfogadni a kapitalizmust, és — ha majd lesz már egy kis félretehető pénzünk — hozzá kell lássunk a túlhajtások nem szűnő nyesegetéséhez. Mert ahhoz is legalább valamirevaló metszőollóra van szükség. Ami egyrészt a pénz, másrészt a kultúra.

Előáll-e végül a (jó) testvériség, ha megvan a szabadság és megvan a kultúra is? Tartok tőle, hogy még akkor sem. De a szolidaritás küszöbéig már el lehet jutni. Ami nem más, mint a saját érdek globális összefüggéseinek fölismerése. Belátni, hogy nem nagyon jó, ha az emberek valahol éheznek, mert kínjukban föl találnak kerekedni, és egy szép napon megjelennek a saját udvaromban. Vagy netán összespórolnak két-három atombombára valót, és egyet bedobnak az én hálószobám ablakán. És az sem nagyon jó, ha a szomszéd háza ég, mert a tűz átterjedhet az enyémmre is. Még akkor is, ha az enyém a West Enden van, az övé meg Szarajevóban.

No, eddig majdnem eljutottunk. Mi még nem, mert nekünk még arra sem telik, hogy a magunk számára vegyünk spriccnit. A rávalót elvitte a cica. És nem a CIA. Nem is a Kárpótlás, hanem a Kár. Ami nyilván sokszorosa annak, amit a második világháború okozott. Emberben, anyagban. És erkölcsben!

Egyre többen jósolják, hogy a jövő évezred már nem a konkurrencia időszak lesz, hanem a kooperációé. Meglehet, hogy ez nem hiú ábránd. S jó volna, ha ez így lenne. Ám, ha utánagondolunk, effajta paradigmaváltás mindig csak valamiféle kegyetlen kényszer hatására következik be. Ilyesmi lehet a globális környezeti katasztrófa, avagy a városi civilizáció összeomlásának közvetlen veszélye. Ha ugyanis az ember nyakán a kés, a leghülyébbnek is eszébe jut valami. S talán az emberiség sem tesz másként. Reméljük. De már ennek felismeréséhez is szükség van a tudásra, a kultúrára. Az elkerüléséhez pedig még inkább. Még az is megtörténhet, hogy a szabadság, egyenlőség és testvériség új értelmezését a FÉLELEM erőterében kell majd megkeresni.

Vajon a kooperatív világtársadalom eljut-e a testvériség eszméjének a megvalósításáig? Lehet, hogy még az sem. Személy szerint azonban nagyon boldog lennék, ha legalább addig eljutna, amit a magyar nyelv alighanem egyedülálló módon bajtársiasságnak nevez. Ami nem más, mint az azonos bajba kerültek közösségvállalása és szolidaritása. A szabadság valamelyes korlátozása árán akár.

Laboratóriumi méretekben ez a folyamat máris megkezdődött, amikor kénytelen-kelletlen kitiltják az autókat a belvárosból, vagy egyes állatfajokat védetté nyilvánítanak. S egyszer talán védetté nyilvánítják az embert is. Mindenhol és általában.

Ha a dolgok nem erre fordulnak, bizony mondom, gáz lesz. És talán hamarabb is, mint sokan ma gondolnák.

Csákány Béla: Önvédelem

Nagy tisztesség számomra, hogy valaki, aki egy személyben felelősen gondolkodó értelmiségi és tekintélyes polgár, emlékezetből idézi gondolataimat: "Bízni kell a kormányban... Az emberek negyvenöt-negyvenhatban bíztak. És a lerombolt ország talpra állt." Ilyesmit mondtam volna a közelmúltban egy interjúban...

Tulajdonképpen nem szép tőlem, hogy amikor Borvendég Béla barátom empátiával és szimpátiával elemzi egy napilapban megjelent hevenyészett gondolataimat, ráadásul számomra is úgyszólván mindenben elfogadható és tanulságos módon, azon akadok fenn, hogy két mondatomra nem jól emlékszik. Mégis, hadd írjam ide ezt a két mondatot eredeti alakjában: "Az én véleményem szerint a sikeres modernizáció előfeltétele, döntő kérdése, hogy a kormánynak elhiszik-e az emberek: ha együttműködnek vele, akkor egy idő után minden jobbá válik. Ezért volt sikeres időszak Magyarországon a háború utáni újjáépítés, a hároméves terv: a nélkülözések után minden ember érezni kezdte, hogy javul a helyzete." Nem azért érzem szükségesnek ezt a pontosítást, mert hazánkban – elenyészően rövid, mondjuk például választástól taxisblokádig terjedő történelmi időszakoktól eltekintve – könnyen megvetés tárgyává válhat az olyan polgár, aki a kormány iránt rokonszenvet tanúsít. Ellenkezőleg: e helyen töredelmesen bevallom, számomra kifejezetten imponáló a jelenlegi kormány elszántsága, amellyel kezelni próbálja a legalább húsz év alatt felgyülemlett, és minden előző kormány által gondosan megkerült gazdasági csődtömeget. Mégsem jutna eszembe, hogy azt mondjam: bízni kell a kormányban. Ellenkezőleg: a kormány politikusokból áll, s Thuküdidész óta tudjuk, hogy a személyesen becsületes, nemes szándékú politikus is (pedig nemcsak ilyen van!) hazudni kényszerül, esetenként jó ügy érdekében is. A politikus tisztességéhez nem az állandó és teljes igazmondás tartozik, hanem az *eredményes* jószándék. Ezért nem a társadalomtól várható el, hogy bízjon a kormányban; ellenkezőleg, a *kormányzattól*, hogy a sikeres modernizációra tegye fel politikai egzisztenciáját, s ezért úgy beszéljen, olyan lépéseket tegyen, hogy elhitesse, jók a céljai, s az együttműködés vele javít a helyzeten. És az "elhihetőség" nagyon ingatag; 1947-48-ban, a hároméves terv első felében *érzékeltetővé* is vált a javulás, ezért hozhatott átmeneti sikereket az a modernizációs (vagy inkább rekonstrukciós) periódus.

Ez volt a mondanivalóm; ezért aztán teljes mértékben egyetértek Borvendég Bélával, amikor helyteleníti, majd helyrerakja azokat a gondolatokat, amelyek nem az én gondolataim. Még abban is egyetértek, hogy ha szabadság van (és

hozzátennem: ha tőke is van, munka is van, meg működő jogszolgáltatás is van), akkor már nem is igazán fontos, hogy a kormány (meg az egész kormányzat) mit tud elhíttetni választóival, és mit nem.

Valószínűleg eszembe sem jutott volna, hogy mindezeket közhírré tegyem, ha nem történt volna már velem az idén hasonló eset, ráadásul ennél súlyosabb: Farkasházy Tivadar, a közismert humorista, társadalmi furcsaságok éles szemű kipellengérezője, az általa szerkesztett Hócipő című képeslap ez évi első számának hasábjain abban marasztalt el, hogy az újságírókat a kormány bírálatától való tartózkodásra buzdítom. Itt nem a nekem tulajdonított nyilatkozat megfogalmazásában volt a tévedés, hanem föltehetően a névben (pedig nem tudok más hasonló nevű egyetemi oktatóról), mert az aztán végképp eszembe sem jutna, hogy napilapok szerkesztőit próbáljam eltávolítani létezésük értelmétől. A kormány tagjai ugyanis — ahogyan én látom — napi teendőikkel oly annyira megáldott emberek, hogy tevékenységük közben aligha jut eszükbe a történelem ítélőszéke, annál inkább az, hogy mit szól majd egy-egy lépésükhöz a sajtó. Értelmetlen lenne a sajtót arra szólítani fel, hogy ne éljen e hatalmával, illetve a társadalommal szembeni eme kötelességével. A derék Farkasházy talán nem is gondolt arra, hogy tévedésével tanári tisztességemet kérdőjelezte meg, hiszen a tanár tisztességéhez az tartozik, hogy ne mondjon értelmetlenséget. Tévedni tévedhet, csak legyen bátorsága bevallani. Ezért jobb a kódmásolókat kasztjába tartozni, mint a vezérlőkébe — hogy a Neumann Jánostól eredeztethető terminológiát használjam. Melyik politikus merne úgy felkiáltani a parlamentben, mint hajdani legendás hírű professzorem száz tanárjelölt előtt, amikor észrevette, hogy egy kisebb-egyenlő jelet fordítva írt fel: "Kedves Kollégák! Hazudtam Önöknek!"